

Volodymyr Bondarenko

RELATION BETWEEN UKRAINIAN FREE COSSACKS EMIGRATION AND ORGANIZATIONS FIGHTERS FOR THE INDEPENDENCE OF THE DON, KUBAN AND TEREK RIVER IN 1929–1939

The article analyzes the causes of the movement for independence among the Don, Kuban and Terek Cossacks in exile. It examines the relationship between Ukrainian Free Cossacks movement and representatives of the Cossack nationalists. We consider the attitude of other Ukrainian emigre organizations to representatives of «Free Cossacks». The influence of foreign secret services on the development of the movement for independence of the Cossacks of the Don, Kuban and Terek.

Key words: Free Cossacks movement, emigration, diaspora, the movement for independence, the interwar period.

УДК 94(477) «1930/1933»

Павло Сацький

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОМУ КУРСІ СРСР НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

Проблемі зламу системи міжнародного порядку у період світової економічної кризи 1929–1933 рр. присвячено чимало уваги в науковій літературі. Автор статті у контексті світової економічної кризи та її політичних і соціально-економічних наслідків розглядає українське питання і його актуалізацію, яка відбувається на фоні активізації зовнішньоекономічної політики СРСР. УСРР забезпечувала більшу частину хлібного експорту СРСР і тому в ситуації світової економічної кризи зростає політичне значення цієї республіки. Хлібний експорт СРСР за заниженими цінами, так званий «червоний демпінг», давав можливість активно впливати на політику окремих держав і міжнародну політику загалом. Низьку експортну ціну на радянський хліб забезпечувала можливість його вилучення у селян, що мало наслідком Голодомор в Україні.

Ключові слова: хлібний експорт, договори «Про ненапад», «червоний демпінг», Мала Антанта, Голодомор.

Незважаючи на відсутність становища суб'єкта міжнародного права в українського народу, українське питання відіграло значну роль у системі міжнародних відносин на початку 1930-х рр. Хоча української проблематики мало торкалися у відносинах між собою держави від позиції яких залежала політична ситуація в Європі, проте, це питання безпосередньо стосувалося Радянського Союзу і держав-його сусідів, до складу яких входили українські етнічні території. Українські етнічні території несли в собі великий економічний потенціал як ресурсний, завдяки аграрній базі УСРР, так і геополітичний, перебуваючи у складі потенційно ворогуючих держав, кордони яких проходили саме по українських територіях. Ці важелі впливу активно використовують на початку 1930-х рр. як СРСР так і Польща, Румунія та інші держави Європи. Особливе місце у зовнішньополітичному курсі країн Європи посідало питання хлібного експорту, в контексті якого Голодомор в Україні мав вагоме міжнародне значення.

Проблематиці українського питання в європейських міжнародних відносинах присвячено праці українських авторів [1]. Деяку увагу даній проблематиці присвячено радянськими дослідниками, які розглядали саму зовнішню політику СРСР у тенденційному напрямку, у тому числі й її економічну складову [2–3]. Проте, питання безпосереднього впливу політики хлібного експорту СРСР на систему міжнародних відносин лишається малодослідженим і потребує окремого дослідження.

Метою статті є дослідження ролі й місця економічного і геополітичного потенціалу українських територій у формуванні нової системи міжнародних відносин у Європі на початку 1930-х рр.

Історично, у процесі становлення світової системи розподілу праці на рубежі XIX–XX ст., склалося так, Російська імперія, правонаступником котрої у деяких аспектах міжнародної політики намагався стати СРСР, забезпечувала значну частину торгівельного балансу європейського ринку продовольства. Аграрний потенціал України посідав провідне місце у забезпеченні цієї частки ринку. Після Першої світової війни і встановлення радянської влади в Росії (далі – РСФРР) та Україні (далі – УСРР) радянські уряди здійснюють спроби відновлення обсягів участі у забезпеченні продовольчого балансу, оскільки західні європейські держави також відчували потребу надходження на власні ринки продовольства із держав, що утворилися на територіях колишньої Російської імперії [4, с. 158–162]. Тому питання продовольчого експорту Радянської Росії й України стало інструментом зовнішньополітичного курсу радянських урядів. У період 1920-х рр. радянським

республікам кожній окремо і, згодом, СРСР не вдалося забезпечити для себе колишню російську частку в продовольчому балансі Європи. Ситуація, котра склалася в економіці європейських держав на початок 1930-х рр., створила для СРСР можливість відновити для себе можливість забезпечувати колишні обсяги в розмірі тієї значної частки продовольчого балансу Європи, яка належала Росії до Першої світової війни. Це було реалізовано ціною великої кількості жертв політики сталінського керівництва СРСР.

Початок 1930-х рр. був насиченим вагомими подіями на міжнародній арені. Зокрема, укладалися численні міжнародні договори, котрі як безпосередньо так і опосередковано стосувалися України, не зважаючи, що вона від 1923 р., фактично, втратила статус суб'єкта міжнародного права. Розглядаючи міжнародний аспект Голодомору в Україні 1932–1933 рр., необхідно окреслити основні питання міжнародних відносин у Центральній Європі, які безпосередньо торкалися проблеми статусу українських етнічних територій. Українські території перебували у складі чотирьох держав, а саме Чехословаччини (Підкарпатська Русь), Польщі (Східна Галичина, Волинь, Холмщина і Підляшшя), Румунії (Бессарабія і Північна Буковина) і СРСР (території під юрисдикцією Раднаркомів УСРР).

Навколо питання міжнародного статусу українських територій сформувалися численні територіальні суперечності, окреслені у актах міжнародно-правового характеру. У Радянського Союзу впродовж 1920–1930-х рр. були складні територіальні відносини із усіма сусідніми державами на західному кордоні й значну частку протяжності того кордону становили етнічні українські території, які перебували у складі Польщі й Румунії. Переважно, через призму тих територіальних відносин із сусідніми державами здійснювався зовнішньополітичний курс Радянського Союзу. Світова економічна криза 1929–1933 рр., яка вразила своїми наслідками усі розвинені індустріальні держави Європи, створила для СРСР можливість активізувати європейський напрямок своєї зовнішньої політики і значне місце у цьому процесі посіло «українське» питання.

Проблеми врегулювання прикордонних відносин між СРСР і державами, у складі яких перебували українські території, було врегульовано упродовж 1919–1924 рр., залишалась відкритою лише проблема встановлення дипломатичних відносин між СРСР і Румунією на ґрунті не визнання СРСР анексії Бессарабії [5, с. 15]. Проте, зберігалась нагальна необхідність забезпечення гарантій непорушності цієї системи договорів. Тому після здійснених за ініціативою СРСР і Німеччини спроб перегляду системи міжнародних відносин у Центральній Європі у 1922 р. [4, с. 245–248], а також спроб Італії встановити своє домінування на Балканському півострові та у Дунайському регіоні за ініціативою Франції здійснюються заходи по зміцненню системи безпеки у Європі. Оновою цих заходів стає укладення 1925 р. системи Локарнських договорів. Наступним логічним кроком стає ініціатива Франції й США з укладення пакту «Про заборону війни як засобу національної політики» 1928 р., більш відомий, як пакт «Бріана-Келлога».

Укладення пакту «Про заборону війни як засобу національної політики» змінило парадигму територіальних відносин СРСР із сусідніми державами (особливо це стосувалося Польщі й Румунії). За укладенням Пакту і приєднанням до нього Радянського Союзу відбулося підписання Московського Протоколу 1929 р. «... про дострокове запровадження у дію Паризького договору від 27 серпня 1928 р. про відмову від війни як засобу національної політики» між СРСР і сусідніми із ним державами (Польщею, Румунією, Латвією та Естонією). Радянський Союз продемонстрував, що він є одним із центрів формування системи міжнародного права поряд із фундатором і гарантом функціонування Версальської системи у Центральній Європі, Францією, та Лігою Націй (у даному разі, аналогом поняття «реєстратор» міждержавних актів). СРСР, будучи сусідом тих держав, мав більш вагомий можливості гарантувати їх безпеку ніж Франція. Зважаючи на систематичну небезпеку перегляду Версальської системи, ініційовану зі сторони Німеччини, Італії, Угорщини, держави Центральної Європи потребували додаткових гарантій, особливо зі сторони Радянського Союзу, який перебував поза Версальською системою міжнародних відносин.

Світова економічна криза 1929 р. структурно вразила економіку аграрних держав Центральної Європи. Великі індустріальні країни втратили можливість закупівлі аграрної продукції за цінами, які були обґрунтовані потребами економіки аграрних держав. Серед найвразливіших аграрних держав Центральної Європи необхідно відзначити Румунію, Угорщину, Югославію, Болгарію, до певної міри Польщу [6, с. 50]. Кризові явища у тих країнах поглиблював своєю зовнішньоекономічною політикою СРСР, реалізуючи індустріальним державам свою аграрну продукцію за демпінговими цінами [7, с. 16–17]. Агресивне проникнення радянської продукції відбувалося на ринках таких держав як Німеччина, Великобританія, Франція, Чехословаччина, тобто радянський демпінг проникав на традиційні ринки для аграрних держав Центральної Європи. «Великі» держави здійснювали спроби врегулювати економічну ситуацію у регіоні, організовуючи міжнародні конференції. Франція прагнула використати дипломатичний інструментарій заради збереження і зміцнення Версальської

системи, зважаючи на її сильні позиції у міжнародних фінансах. Італія намагалася посилити вплив у Дунайському регіоні, а Німеччина намагалася переглянути ключові позиції Версальського і Сен-Жерменського договорів, особливо у частині можливості здійснення аншлюсу Австрії [8, с. 53]. Франція активно просувала ідеї Пан-Європи і створення Дунайської федерації з метою подолати кризу в країнах Центральної Європи [9, с. 132–146], а Італія у 1932 р. пропонувала проект відновлення Австро-Угорської держави [10, с. 90].

Світова економічна криза 1929 р. призводить до перегляду системи міжнародних відносин і безпеки у Європі. Зокрема економічні проблеми однакового походження і зі спільними проявами змушують європейські держави до пошуку можливостей взаємної інтеграції заради подолання цих проблем. У 1930 р. виникає ідея створення Європейського союзу, а також висувуються ідеї економічної інтеграції у Дунайському регіоні за аналогом економічної федерації у Австро-Угорщині до 1918 р. Ідея Пан-Європи (Європейського Союзу) полягала у створенні системи квотування ринку сільськогосподарської продукції та аграрного кредитування [8, с. 49–53].

Дунайська федерація передбачала формування європейського ринку на преференційних засадах, тобто, надання взаємних преференцій у торгівлі країнами, що мали скласти федерацію, а також преференції мали надати тим державам у торгівлі «великі» держави-споживачі аграрної продукції центральноєвропейських аграрних країн. Дунайська федерація мала на меті також протистояти радянській торговій експансії на світові ринки і розгортанню революційної пропаганди в країнах Центральної Європи, у яких економічна ситуація набула на 1932 р. катастрофічного стану [6, с. 50–61].

Голодомор в Україні 1932–1933 рр., спричинений примусовим масовим вилученням продовольства у селян, став засобом керівництва СРСР для оперативного наповнення світового ринку продовольства за демпінговими цінами і, відповідно, здійснення власної агресивної зовнішньої політики. Потреба для Радянського Союзу регулярно мати продовольчий резерв зумовлювалася спробами своєрідного «шантажу» країн Європи з радянської сторони фактом наявності ресурсів для продажу їх на ринках Європи за демпінговими цінами. Упродовж 1931–1933 рр. систематично відбуваються конференції із питань обмеження озброєнь. Радянський Союз на них відіграв ключову роль, тримаючись осібно від позицій інших провідних держав і висувуючи власні ініціативи. Обсяги наявного у Радянського Союзу резерву і собівартість наявного продовольства повинні були переконати опонентів СРСР у міжнародних конференціях з питань безпеки і обмеження озброєнь, які відбувалися у 1931–33 рр., в рішучому прагненні зміцнити свої політичні позиції й наявності для здійснення цієї політики засобів економічного тиску.

Користуючись своїми можливостями експорту продовольчого ресурсу на європейські ринки за заниженими цінами, СРСР намагався здобути для себе ключові позиції на міжнародній арені. Зокрема, на Женевській конференції 1931 р. СРСР висуває ідею укладення Пакту «Про економічний ненапад», який мав запобігати актам здійснення державою зовнішньоекономічної діяльності, а особливо блокування [11, с. 342–344]. Проблема блокування для Радянського Союзу мала гостроту зважаючи на прагнення Польщі й Румунії, пов'язаних військово-політичними угодами прихованого антирадянського характеру, стримувати можливості СРСР у повній мірі реалізувати його економічний, геополітичний і транспортний потенціал заради зміцнення власних економічних позицій в Європі [12, с. 374–375]. Також ті дві держави мали складні територіальні стосунки із Радянським Союзом на ґрунті питання статусу українських етнічних територій Бессарабії, Північної Буковини (у складі Румунії) й Східної Галичини та Волині (у складі Польщі). «Блокуюча» геополітична функція Польщі й Румунії була спрямована переважно на стримування потенціалу УСРР і, відповідно, мала на меті стояти на заваді політичному, економічному і правовому тяжінню прикордонних етнічно українських територій тих держав до єдності із УСРР.

Польща й Румунія мали підстави відчувати себе у небезпеці у зв'язку з постійним тиском з радянського боку щодо питання українських етнічних територій у їх складі. У 1924 р. ділові кола Великої Британії й США розглядали можливість у контексті реалізації Плану Дауеса долучити до світової системи розподілу праці й Радянський Союз, виправивши на його користь кордони із Польщею та Румунією [13, с. 71]. Проте, цій позиції протистояла Франція та її союзники у Центральній Європі, і цим закладалися очевидні геополітичні бар'єри загальноєвропейської економічної інтеграції. Так і на Женевській конференції 1931 р. Пакт «Про економічний ненапад» за активної французької опозиції не отримав схвалення.

Свої, здебільшого, не вдалі ходи в рамках глобальних дипломатичних заходів на початку 1930-х рр., які давали, здебільшого, популярність, а не реальні переваги, СРСР компенсував укладенням договорів із сусідніми державами «Про ненапад» у 1932 р. Робота над ними розпочалася задовго до їх підписання, оскільки договори подібного змісту Радянський Союз мав із Німеччиною та Литвою від 1926 р. У 1932 р. Радянський Союз, як і у 1929 р. із укладенням Московського протоколу, засвідчує свою здатність бути «реєстратором» підвалин системи міжнародних відносин

у Центральній Європі. Він ініціює й укладає договори «Про ненапад» із усіма сусідніми країнами, окрім Румунії, та із Францією. Основною позицією тих договорів було питання визнання територіальної цілісності країнами-підписантами навзаєм, але Радянський Союз відмовився визнавати територіальну цілісність Румунії із-за «бессарабського» питання, щоправда готовий був гарантувати відмову від вирішення його на свою користь військовим шляхом [14, с. 579–580]. Таким чином, у системі договорів, що мала зміцнити Версальську систему, залишалася слабка ланка – «бессарабська» проблема і вона стала надалі вагомим засобом тиску на міжнародні позиції провідних європейських держав.

У 1931 р. виникає ініціатива Президента США Г. Гувера щодо накладення річного мораторію на сплату міждержавних боргових та репараційних зобов'язань, в результаті котрої ті платежі припиняються і, згодом, скасовуються взагалі. Оскільки корені світової економічної кризи були у системі обігу цінних паперів і фінансів, то й заради її врегулювання США прагнули відновити обсяги виробництва товарів і послуг у себе і в країнах Європи, заморозивши функціонування міжнародного фондового ринку та фінансового обігу і локалізуючи тимчасово проблемні й найглобалізованіші галузі світової економіки. Доведення обсягів виробництва у реальному секторі економіки країн Західної Європи до рівня, відповідного обсягові наявних фондів цінних паперів та фінансових ресурсів, які стали носіями кризи із-за блокади каналів обігу численними банкрутствами банківських й інших фінансових установ, мало на меті здобути можливість розблокувати їх обіг завдяки забезпеченню обсягами виробництва у реальному секторі економіки фондів цінних паперів та заблокованих фінансових ресурсів [8, с. 53]. Стрімкі темпи зростання у реальному секторі економіки могла забезпечити лише Німеччина, що створювало передумови відновлення її військового потенціалу та обсягів військового виробництва. Кооперація виробничих потужностей аграрної продукції країнами у Дунайському регіоні мала надати можливість натуралізувати товарообмін між тими державами, нарощуючи обсяги виробництва.

Реальний же сектор економіки СРСР демонстрував стрімкі темпи зростання на фоні депресії в країнах Європи й невдалих потуг до її подолання. Радянська економіка не була обтяженою фондовими зобов'язаннями й фінансовою складовою. Радянський Союз прагнув розвивати зовнішньоекономічні відносини із державами Західної Європи та США й мав надійні можливості здійснювати їх на товарообмінній основі, використовуючи і такий «специфічний» товар як золото та політичні домовленості. Серед останніх важливу роль відігравали численні зовнішньополітичні заходи СРСР, які слід розділити на дві групи: стосунки із сусідніми державами, надаючи їм гарантії ненападу, а також розбудова на новітніх засадах відносин із державами Західної Європи (зокрема колишніми членами Антанти у Першій світовій війні). У першій групі зовнішньополітичних заходів перевагу мали відносини із Польщею, від транзитного потенціалу якої залежали торгівельно-економічні відносини Радянського Союзу із Німеччиною. Ключова роль у можливостях реалізації потенціалу СРСР належала Румунії, яка контролювала гирло Дунаю, зважаючи на відсутність дипломатичних відносин із цією державою через невирішеність «бессарабського» питання, Радянський Союз був позбавлений змоги проводити власну політику у Дунайському регіоні.

Спекулюючи на транзитних потребах СРСР і Німеччини, Польща намагалась добитися домінуючого становища у Центральній Європі, впливаючи навіть на блок Мала Антанта через Румунію (лише із двома центральноєвропейськими державами у СРСР був спільний кордон – Польщею та Румунією, а також від 1925 р. існувала польсько-румунська військова конвенція, спрямована супроти Радянського Союзу).

У 1932 р. Румунія прагнула добитися укладення із СРСР договору «Про ненапад» із гарантією з радянської сторони територіальної цілісності Румунії, оскільки у складі цієї держави перебувала Бессарабія (колишня провінція Російської імперії, окупована Румунією у грудні 1917 р., анексована і згідно «Бессарабського протоколу» 1920 р., підписаного між країнами Антанти, визнана складовою Румунії, а у 1924 р. той протокол було ратифіковано Францією і Великобританією). Завдяки контролю гирла Дунаю Румунія обмежувала змогу реалізувати економічний і транспортний потенціал УСРР. «Бессарабське» питання створювало для Румунії можливість здобути сприяння безпеці її кордонів від агресивної позиції СРСР, зокрема зі сторони Польщі та Франції. За цієї ситуації, для Радянського Союзу виникала можливість, піднімаючи на міжнародній арені «бессарабське» питання, здійснювати тиск на гарантів й союзників Румунії, а особливо на прорумунські союзи у Центральній та Південній Європі.

Друга група зовнішньополітичних заходів Радянського Союзу мала на меті конвертувати стрімке зростання економічного потенціалу в зміцнення впливу СРСР на світові міжнародні відносини й систему безпеки у Європі. Заради цього Радянський Союз висував на Женевських конференціях на початку 1930-х рр., присвячених питанням роззброєння, власні ініціативи створення реальних гарантій безпеки у Європі. Особливе місце посідала ініціатива щодо укладення «Пакту про економічний ненапад», котрий повинен був забезпечити для Радянського Союзу змогу

інтегруватися у міжнародну систему економічних відносин, що необхідно було для отримання необхідних у політиці індустріалізації ресурсів.

У тих політичних умовах СРСР в своїй внутрішній політиці здійснює заходи по колективізації сільського господарства, які у 1932–1933 рр. увінчав штучний Голодомор в Україні, центральному чорноземному регіоні Росії, Казахстані тощо. Колективізація створювала радянському керівництву умови для вилучення у планованих обсягах продовольства й реалізувати його у прогнозованих обсягах на світовому ринку. Найперспективніші напрямки транзитної реалізації означив Дунайський регіон і Південну Європу. Оскільки контроль гирла Дунаю здійснювався Румунією, СРСР повинен був зважати на позицію сусідньої держави із якою не мав дипломатичних відносин до 1934 р., проте, були територіальні суперечності із-за статусу Бессарабії. Радянський Союз неодноразово наполягав на наданні для нього можливості вільного транспортування власної продукції річкою Дунай [15, с. 235–236]. Відповідно, СРСР намагався завантажити головні доступні йому транспортні шляхи Європи та зайняти провідне місце у забезпеченні продовольчого балансу в Європі.

Зі зростанням економічного та військового потенціалу СРСР, виникає потреба забезпечення гарантій ненападу сусіднім з Радянським Союзом країнам Центральної Європи. Паралельно із тими заходами відбувається скасування частини положень Версальської системи у Європі. Зокрема, у частині заходів політичної та економічної ізоляції СРСР за допомогою «санітарного бар'єру». Цей бар'єр складали сусідні держави, Польща та Румунія, суверенітет і територіальну цілісність яких Франція забезпечувала своєю дипломатичною діяльністю країни-переможниці у Першій світовій війні.

Комплекс договорів «Про ненапад» 1932 р. стає частковим проривом «бар'єру». Фактично геополітична ситуація змінилася завдяки частковому залученню СРСР до гарантування Версальської системи, але стимулювала у Німеччині й Польщі розроблення планів перегляду статусу українських територій, які перебували в складі СРСР у подальші роки. Радянський Союз мав на меті забезпечити стабільність свого місця у забезпеченні продовольчого балансу в Європі, а також стратегічно важливі регіони для політичної та економічної експансії. У цьому контексті була необхідність забезпечити контрольовану структуру суспільства на українських етнічних територіях. Результати вчиненого Голодомору дали можливість зменшити у структурі українського суспільства частку неконтрольованого селянства і надалі вільно її корегувати.

Насамкінець, слід відзначити, що проблематика Голодомору українського народу в розрізі зовнішньополітичного курсу СРСР наприкінці 1920-х рр. – на початку 1930-х рр. потребує подальшого дослідження, оскільки на основі економічних і політичних результатів реалізованої політики Радянський Союз здобув собі відповідне міжнародне становище, відбулась і трансформація «українського питання» у міжнародних відносинах. Тому подальше дослідження цієї тематики дає можливість більш повно оцінити динаміку «українського питання» у міждержавних відносинах 1930-х рр.

Список використаних джерел

1. Нариси з історії дипломатії України / за ред. В. А. Смолія. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 736 с.
2. Иоффе А. Е. Внешняя политика Советского Союза. 1928–1932 / Отв. ред. Акад. И. М. Майский / А. Е. Иоффе. – М.: Наука, 1968. – 487 с.
3. Мишустин Д. Д. Внешняя торговля и индустриализация СССР / Д. Д. Мишустин. – М.: Издательство ВО «Международная книга», 1938. – 224 с.
4. Материалы Генуэзской конференции (подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.). – М.: НКВД, 1922. – 463 с.
5. Телеграмма Народного Комиссара Иностранных Дел СССР Уполномоченному СССР по переговорам с Румынией Б. С. Стомонякову, в Ригу. 7 января 1932 г. // Документы внешней политики СССР. – У 24 тт. – Т. 15. – М.: Издательство политической литературы, 1969. – 868 с.
6. Планы Франции в Дунайском бассейне // Мировое хозяйство и мировая политика. – М., 1932, № 6 (июнь).
7. Иоффе А. Е. Внешняя политика Советского Союза в период первой пятилетки (1928–1932 гг.): автореф. дис... доктора ист. наук. – М.: Институт истории АН СССР, 1966. – 38 с.
8. Протокол об Австрии, подписанный в Лозанне, 15 июля 1932 г. (Введение-справка) // Международные долги. Разоружение. Доклад Комиссии Литтона по Маньчжурскому вопросу (Сборник документов по международной политике и международному праву). Выпуск V / Под ред. Антонова К. В. – М.: Издание НКВД, 1933. – 184 с.
9. Левин В. Дунайская федерация / В. Левин // Советское государство. – М.: Коммунистическая Академия. Институт советского строительства и права, 1932, № 3 (март).
10. Хорватовский В. Кризис Версальской системы и Пакт четырех / В. Хорватовский // Советское государство. – 1933. – № 5.
11. Советский проект протокола об экономическом ненападении. 18 мая 1931 г. // Документы внешней политики СССР. – У 24 тт. – Т. 14. – М.: Издательство политической литературы, 1968. – 872 с.
12. Инструкция Министра Иностранных дел Польши А. Скшиньского посланнику Польши в Бухаресте Ю. Велёвейскому по вопросу о политике Польши на Балканах в связи с предложением Советского правительства заключить пакт о ненападении. Совершенно секретно. Варшава, 21 февраля 1925 г. // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – У 16 тт. – Т. 4. – М.: Издательство «Наука», 1966. – 621 с.
13. Варга Е. План Дауэса и мировой кризис 1924 года / Пер. с рукописи Шуль-Шенталь. – М.: Московский рабочий, 1925. – 127 с.
14. Телеграмма Временного Поверенного в Делах СССР во Франции Народному Комиссару Иностранных Дел СССР М.М.Литвинову. 17 октября 1932 г. // Документы внешней политики

СССР. – У 24 тт. – Т. 14. – М.: Издательство политической литературы, 1968. – 872 с. 15. Нота Полномочного Представителя СССР во Франции Министру иностранных Дел Франции Бриану. 7 апреля 1931 г. // Документы внешней политики СССР. – У 24 тт. – Т. 14. – М.: Издательство политической литературы, 1968. – 872 с.

Павел Сацкий

УКРАИНСКИЙ ВОПРОС ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОМ КУРСЕ СССР ВНАЧАЛЕ 1930-Х ГГ.

Проблеме слома системы международного порядка в период мирового экономического кризиса 1929–1933 гг. посвящено достаточно внимания в научной литературе. Автором статьи в контексте мирового экономического кризиса и его политических и социально-экономических последствий рассматривается украинский вопрос и его актуализация в системе международных отношений, которая происходила на фоне активизации советской внешнеэкономической политики. УССР обеспечивала большую часть советского хлебного экспорта, что обусловило в ситуации мирового экономического кризиса рост политического значения этой республики СССР. Хлебный экспорт СССР за заниженными ценами, так называемый «красный демпинг», давал возможность активно влиять на политику отдельных государств и на международную политику в целом. Низкую цену на советский хлеб обеспечивала возможность для советского руководства изымать его у крестьян, что стало одной из предпосылок Голодомора в Украине 1932–1933 гг.

Ключевые слова: хлебный экспорт, договора «О ненападении», «красный демпинг», Малая Антанта, Голодомор.

Pavlo Satsky

UKRAINIAN QUESTION IN FOREIGN POLICY OF THE USSR EARLY 1930S.

The problem of breaking a system of international order during the global economic crisis in 1929–1933 is devoted a lot of attention in the scientific literature. In this context the author of this article examines the Ukrainian question and its actualization, which takes place against the background of intensification of USSR foreign policy. Ukraine provided most of the Soviet Union's grain exports and then in a situation of global economic crisis, political importance of this Soviet republic is growing. Soviet Union's grain exports at low prices, so-called «red dumping» enabled the USSR actively influence the policy of individual states and international politics in general. The low export price of the Soviet bread provided a possibility of removal it from peasants, which resulted Holodomor in Ukraine.

Key words: grain's exports, non-aggression treaties, red dumping, Little Entente, Holodomor.

УДК [37.035.6:372.4](438:477.83–25)»1918/1939»

Оксана Руда

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В СФЕРІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ МІЖВОЄННОГО ЛЬВОВА)

Висвітлено політику Другої Речі Посполитої в сфері початкової освіти. Охарактеризовано основні тенденції розвитку народного шкільництва Львова міжвоєнного періоду. Відзначено, що за умов політики колонізації, українське, німецьке та єврейське населення Львова створювало та розвивало приватні національні початкові навчальні заклади.

Ключові слова: освітня політика, національні меншини, народне шкільництво, Друга Річ Посполита, політика колонізації.

Сучасні вчені чимало уваги приділяють дослідженню історії Галичини міжвоєнних років. Саме у цей період край, усупереч волі місцевого населення, внаслідок поразки ЗУНР в українсько-польській війні 1918–1919 рр., потрапив під юрисдикцію Другої Речі Посполитої. Поряд з суспільно-політичними змінами, значні зрушення тут відбулися також у царині освіти. Одразу після включення краю до складу Польської держави активно розгорнулася політика колонізації, спрямована передовсім на культурно-освітню сферу. Результати цієї політики можна простежити у контексті розвитку народного шкільництва Львова, що належав до найбільших адміністративних і культурно-освітніх осередків Польщі.

Джерельною базою статті послужили нормативно-правові документи, які регулювали діяльність освітніх закладів Другої Речі Посполитої, а також матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, зокрема, фонду 179 «Кураторія Львівського шкільного округу».